

Yayın Değerlendirme / Book Reviews

Rumeli çalışmalarına giriş el kitabı olarak “Balkan bilimciler için temel Türkoloji”

Marek Stachowski, *Podstawy Turkologii Dla Bałkanistów*,

Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, 2023,
9788381388665, 238 s.

Hilal Oytun Altun*

Hâlihazırda Jagiellon Üniversitesi Slav Dilleri Enstitüsünde öğretim üyesi olarak görev yapan ve Türkoloji alanındaki çalışmalarıyla tanınan dil bilimci Ord. Prof. Dr. Marek Stachowski, 2023 yılının Şubat ayında *Podstawy turkologii dla bałkanistów* (PTB - Basics of Turkology for Balkanists – Balkan bilimciler için temel Türkoloji) adlı son kitabını yayımladı. Eserde, Balkan dillerinin Türkçe ile olan ilişkileri bir disiplin olarak “Rumeli çalışmaları” (Lehçe: *Rumelistyka*, İngilizce: *Rumelian studies*) başlığı altında toplanmakta ve “alanın temel problemleri ele alınırken, konuya ilişkin literatürün bir bütün olarak değerlendirilmesine yönelik bir bakış açısı”¹ ortaya konmaktadır. PTB, atıfta bulunduğu Türkçe kaynaklar aracılığıyla da, Türkolojinin Balkan biliminin meselelerine dair müktesebatını Türkçe bilmeyen araştırmacıların dikkatine sunmaktadır.

* Doç. Dr., Jagiellon Üniversitesi Doğu Dilleri Enstitüsü, Krakow/Polonya, hilaloytun@gmail.com, orcid.org/0000-0003-0813-9843

1 Marek Stachowski, *Podstawy turkologii dla bałkanistów*, Kraków, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, 2023, s. 10-13.

Marek Stachowski'nin Balkan ve Türk dillerinin kesişim alanlarında tespit ettiği problemleri incelediği başka çalışmaları da bulunmaktadır.² PTB, yazarın önceden ele aldığı konuların yanı sıra bugüne kadar yayımlanmamış görüşlerinin de yer aldığı 7 bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın sonuna eklenen sözlükte, kitapta yer verilen Türkçe kelimeler, geçtikleri bölüm numaraları ve Lehçe karşılıklarıyla sıralanmaktadır. Başlığın da işaret ettiği gibi, kitabın Balkan dillerini araştıranlar için yazıldığını hatırd tutarak sırasıyla konu başlıklarına bakacak olursak genel kompozisyon şöyledir:

“Terimler, tasnifler ve Türkçenin Balkanlar'daki varlığı” başlıklı 1. bölümde; “Türkiye Türkçesi”, “Türkçe”, “Osmanlıca-Osmanlı Türkçesi” terimleri; Balkanlar ve Rumeli; bir disiplin olarak “Rumeli çalışmaları”; Türk dillerinin tasnifi; Balkanlar'da Türkçenin varlığı, Balkan dilleri ve Balkanlar'daki diller, konuları ele alınmaktadır.

“Türkçenin temel özellikleri”ni konu alan 2. bölüm Türkoloji hazırlığı olmayan okurlar için hazırlanmıştır. Bu bölümde Türkçe dil bilgisi hakkında; fonetik, tanımlık (harf-i tarif), isim çekimi, iyelik, isim tamlamaları, fil çekimi ve zamanlar, zarf-fiiller, fiilimsi grupları ve Farsça söz yapım unsurları ve benzeri konular etrafında bilgi verilmektedir.

“Türkçenin Anadolu ve Rumeli ağızları” bölümünde, Türkçenin ağızları üzerine araştırmaların tarihi, Tadeusz Kowalski'nin bu konudaki çalışmaları; Anadolu ağızlarının tasnifi, Doğu Anadolu ağızlarının özellikleri, Rumeli ağızlarının tasnifine dair çalışmalar, Batı Rumeli ağızlarının özellikleri, Anadolu ve Rumeli ağızlarının benzerlikleri alt başlıkları yer almaktadır. Ayrıca Türkçedeki ön damak *k* ve *g* (k̄, ğ) seslerinin Ştokav ağızlarındaki³ görünüşleri ve bunlardaki değişimin kronolojisi, Rumeli çalışmaları sahasının tipik problemlerinin bir temsilcisi olarak bu bölümde incelenmiştir.

2 İlgili yayımlara ulaşmak için bk. <https://jagiellonian.academia.edu/MarekStachowski>, <http://info.filg.uj.edu.pl/zhjj/~stachowski.marek/pub.php>, <https://scholar.google.com/citations?hl=tr&user=b7MCNdoAAAAJ>

3 Hırvatistan'ın doğu bölgeleri, Sırbistan ve Bosna-Hersek'in büyük bir bölümü ve Karadağ'da kullanılan Ştokav (Lehçe: Sztokawski, İngilizce: Shtokavian) ağızları; Güney Slavcasının “ne” anlamındaki “*sto/šta*”, “*kaŕ*” ve “*ča*” kelimeleri temelinde sınıflanması neticesinde oluşan üç büyük ağız grubundan biridir. Diğer ikisi “Kaykav” ve “Çakav”dır. Adı geçen ağızların coğrafi dağılımı bağlantıdaki haritadan görülebilir; https://en.wikipedia.org/wiki/Shtokavian#/media/File:Serbo_croatian_dialects_historical_distribution_2.png

“Karamanlılar ve Karamanlı ağzı”nın incelendiği 4. bölümde “Karamanlı” teriminin açıklaması, kelimenin ve halkın kökeni, “Karamanlidika” kavramı; günümüzdeki durum ve araştırma perspektifleri konuları ele alınmıştır.

“Gagauzlar ve Gagauz dili” konulu 5. bölümün alt başlıkları Gagauzların ana vatanı, erken tarihleri, kavim adının kökeni, Gagauzların etnik yapısı, Gagauz dilinin katmanları; İncil ve Karamanlılarla bağlantıları, Balkan dilleri ile temasları; ön seste y- türemesi, damaksıllaşma, söz varlığı; Gagauz gramerinde Balkanlaşma örnekleri şeklinde sıralanmıştır.

“Transkripsiyon metinleri” başlığını taşıyan 6. bölüm, “çeviri yazılı metinler” terimi; Türkçe kaynaklar ve Balkan çalışmaları; 15. yüzyıldan kalma ilk metinler; Bartholomaeus Georgievits’in eserinde yuvarlak ve dar vokaller; Meninski ve dev eseri; Boşnak yadigârları ile kafiyeli sözlükler konularına ayrılmıştır.

“Rumeli araştırmaları sahasından örnek problemler”in incelendiği 7. ve son bölümde ise; Ştokav ağızları, Arnavutça ve Bulgarcada Türkçe fiil alıntıları temelinde kelime yapımı; Makedonya Türk ağızları bağlamında Anadolu Türkçesindeki geniş zaman formunun Balkanlar’daki izleri; H.F. Wendt ve Romencedeki Türkçe alıntılarının katmanları olmak üzere 3 alt başlık yer almaktadır.

Okur kitlesi olarak Balkan bilimcilere hitap eden kitabın Türklük bilimi açısından en önemli yönleri ise;

- (1) Balkan dilleri ile Türkçenin etkileşim alanlarının tanımlanması,
- (2) Balkan dilleri ve Türkçe temasına dair yeterince araştırılmamış konuların belirlenmesi,
- (3) Türkçe ve yabancı dillerde yazılmış kaynakların Rumeli çalışmaları perspektifinden ve bir arada değerlendirilmesi, şeklinde özetlenebilir.

Kitabın bölüm başlıklarından, (1) numarada belirttiğimiz etkileşim alanlarına dair ipuçları şöyle belirlemektedir: 1. bölümde Türkçenin Balkanlar’daki varlığı; 3. bölümde Anadolu ağızları ve Rumeli ağızları arasındaki bağlantılar, (Makedonya Türk ağızlarında geniş ve şimdiki zamanın ele alındığı 7.2. bölüm de bu konuya dâhildir); 4. bölümde Karamanlıca; 5. bölümde Gagauz Türkçesi; 6. bölümde transkripsiyon metinleri; 7. bölümde ise Balkan dillerindeki Türkçe alıntıların durumu başlıkları, “Rumeli çalışmaları”nın kapsamını belirlemektedir. Her bölümün alt başlıkları da araştırma konularının yoğunlaştığı noktaların temsili sayılabilir. Kaynaklarda bugüne kadar ele alınan problemler ve güncel durum değerlendirilmekte, araştırmacıların ilgisini bekleyen çalışma konuları işaret edilmektedir; bu şekilde (2) ve (3). maddede belirttiğim perspektifler tüm kitaptan ilgili başlıklar altında takip edilebilmektedir. PTB, Rumeli çalışmalarına bir giriş

olarak da okunabileceği için, kitapta yer alan ana ve alt konu başlıkları söz konusu araştırma alanının haritasını da vermektedir. Bir tanıtma yazısında kitapta geçen tüm konulara değinme imkânım olmayacağından, sırasıyla her bölümde dikkatimi çeken yerlerden alıntılarla, okurlara kitap hakkında bir fikir vermeye çalışacağım.

Kitabın giriş bölümünde, Balkan dilleri üzerine çalışacaklar, dil bilimi (özellikle de köken bilimi) analizleri yaparken, modern bir sözlüğe bakmakla yetinmek yerine, dinî ve etnografik verilere başvurmaya davet edilmekte; “dil bilimsel (her şeyden önce, köken bilimsel) analizi din bilim-etnografya verileriyle desteklemeye çalışmanın, sadece modern bir Türkçe sözlüğe bakmaktan daha zor bir görev olmakla beraber, insanı daha geniş bilgilere ve daha derin bir anlayışa ulaştıracağı, böylece elde edilen sonuçların daha sağlam temellere dayanmış” olacağı hatırlatılmaktadır.⁴ Bu anlamda PTB, Balkan coğrafyasında iç içe geçmiş kültürel etkileşim katmanlarının, dil araştırmalarıyla aydınlatılabileceğini söylemektedir. Söz konusu bakış açısı, Rumeli çalışmaları adı verilen disiplinin temeli olabilecek bir yaklaşım olarak kabul edilebilir.

Kitabın hazırlanma amacının anlatıldığı Giriş bölümünün ardından gelen “Terimler, tasnifler ve Türkçenin Balkanlar’daki varlığı” başlıklı 1. bölümde, öncelikle “Türkçe”, “Türkiye Türkçesi”, “Genel Türkçe”; “Osmanlıca/Osmanlı Türkçesi” gibi isimlendirmeler ele alınmaktadır. Türk dillerini kapsayan bir aile adı olarak “Türkçe” ile Türkiye’deki Türklerin dili anlamında “Türkçe” arasında ayırım yapılamadığı; Avrupa dillerinin çoğunda da İngilizcedeki *Turkish-Turkic*, Lehçedeki *turecki-turkijski* veya Rusçadaki *turetskiy-turkskiy* netliğinde bir terminoloji bulunmadığı anlatılmaktadır. “Osmanlıca-Osmanlı Türkçesi” konusu ise daha da karmaşıktır. Türkologlar arasında da bir mutabakat bulunmayan bu isimlerin Avrupalı dil bilimcilerin zihninde neye karşılık geldiği meselesi, konunun başka bir yönünü oluşturmaktadır. Dolayısıyla adı geçen dil isimlendirmelerinin tartışılmaya devam edeceği açıktır. Kitaptan özetle aktaracak olursam: “Osmanlı terimi Avrupa’da öncelikle tarihî anlam taşımaktadır: ‘Osmanlıların zamanına ait olan, Osmanlılarla ilgili’ gibi. Avrupalılar, Türkçenin üsluplarını pek tanımadıkları için ‘Osmanlı’ kelimesini bir tarih terimi olarak kullandılar ve bugün de böyle kullanıyorlar. İkincisi, ‘Turkish’ ile ‘Turkic’ farkını göstermek için bugün bile uygun terimler olmadığından, mesele Almanya’da *Osmanisch-Türkisch* tabiri üslubu ifade etmek için değil, ‘Tur-

4 Marek Stachowski, *Podstawy turkologii dla balkanistów*, Kraków, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, 2023, s. 11. Kitapta geçen bazı konularla ilgili sorularımı cevaplama nezaketi gösteren Sayın Marek Stachowski’ye açıklamaları için çok teşekkür ederim.

kish' anlamında kullanılabilir, çünkü *Osmanisch-Türkisch* 'Turkic' manasına gelemmez. Diğer bir deyişle: Osmanlı(ca) kelimesi (1) tarih için, (2) coğrafya için ve (3) sadece Türkologların yayınlarında üslup hakkında kullanılmaktadır. Ancak Slavistler için (3). kullanım çok yabancıdır."⁵

Kitapta "Rumeli araştırmaları (veya çalışmaları)" terimi, "Rumeli Türk ağızları ve bunların diğer Balkan dilleri ile münasebetleri üzerine araştırmalar"ı kapsayacak şekilde bir alan adı olarak tanımlanmaktadır. Yazara göre Rumeli araştırmalarında, biri Türkolojinin (Gagauz ve Karamanlıların dili de dâhil olmak üzere Türk lehçelerinin, kökenleri, gelişimleri ve bugünkü durumları) diğeri Balkan araştırmalarının (Türkçenin Balkanlar'daki Türk olmayan etnolektlerle bağlantıları) konusu olmak üzere iki ana başlığı vardır. PTB'de Rumeli araştırmalarının bir disiplin olarak çıkış noktası şöyle açıklanmıştır: "Dil temaslarının Türkoloji ve Balkan dilleriyle ilgili yönlerini aynı anda görmek gerekir ve bu gereklilik Rumeli çalışmalarının varoluşu sebebini açıklamaktadır. Başka bir deyişle, Rumeli dilleri araştırmaları gibi bir disiplinin varlığı, biri Türkolojinin diğeri Balkan dilleri araştırmalarının konusu olan iki çalışma sahasının problemlerinin ortak bakış açısıyla çözülebileceği anlayışından kaynaklanmaktadır."⁶

Kitaptan Türkçenin Balkan dilleri ile ilişkisine dair birkaç satırı da okurların dikkatine sunmak isterim:

"Balkanlar'da birkaç yüz yıllık mevcudiyetine rağmen Türkçe, Balkan lîgi dillerinin özelliklerini devralmadığı gibi, kendi özelliklerini de gramer yapılarının yaklaşmasından söz edilebilecek derecede onlara empoze etmemiştir. Öte yandan, bu dillerin Türkçeden aldığı kelime miktarı, - bu dillerden birini konuşanların birçoğunun iradesine karşın - bugün, Latincenin Batı Hristiyanlığının dilleri için birleştirici özelliğine benzer şekilde bir tür bağlayıcı işlevi görece kadar fazlaydı. Balkanlar'ın çeşitli bölgelerinde bilinen *budala*, *çorba*, *hoş geldin*, *meze*, *pehlivan* ("kaslı adam, hokkabaz, akrobat" anlamlarında) ve *haydi* gibi kelimeler, Balkan halklarını kültürel olarak yakınlaştırır hatta birbirlerine bağlarken, kendi daireleri dışındaki milletlerden de ayırmaktadır.

Bununla birlikte, bu ortak kelime dağarcığı sabit ve yekpare değildir. Aksine, kolayca değiştirilebilen öğelerin bir koleksiyonudur. Bazen bir kelime, tüm Balkan dillerinde üslup açısından nötr görünürken, başka bir zamanda üslup değeri veya anlamı değişmiş olarak bulunabilir; kullanım sıklığı değişebilir; tamamen kullanım dışı kalabilir veya kelimelerin, kul-

5 A.g.e., s. 16-22.

6 A.g.e., s. 27.

lanımı türetildiği dille sınırlı olacak şekilde, Türkçe orijinalinden epeyce farklılaşmış türevleri ortaya çıkabilir.”⁷

Bu şekilde çeşitli Balkan dillerinde dolaşan Türkçe alıntılar ve bunların canlılık düzeyi üzerinde çok fazla çalışılmamıştır. Yine Türkçenin Balkan dilleri arasındaki yeri de yeterince üzerinde durulmamış konulardandır. 1. bölümün sonunda Balkan Türkçesini *Batı Rumeli*, *Doğu Rumeli* ve *Gagavuzca* olarak üçe ayıran Victor Friedman’ın görüşlerinden bahsedilmektedir: Yazara göre Friedman’ın tasnifi uluslar arası akademik literatürde yaygınlaşmamıştır, bunun sebebi de Rumeli araştırmalarının bu tip ayrımlara ihtiyaç duyulacak seviyede gelişmemiş oluşudur.⁸

Türkçenin başlıca özellikleri konulu 2. bölümde Türkoloji eğitimi almamış okurlar için Türkiye Türkçesi gramerinden seçilmiş konular 25 başlık altında anlatılmaktadır. Bu bölümde genelde Türkologlar için yeni bir bilgi yoksa da Balkan dillerine alıntılanan yapıların geçirdiği değişimler özel olarak dikkate değer görünmektedir. Kitaptan birkaç örneği buraya alacak olursak: Türkçe. *hayrola?* > Bulgarca. *xajrola* ~ *xair ola* || *hajrol* aynı anlam. ayrıca “iyi günler”. Türkçe. *hayır olsun/hayrolsun* > Rumca. *hairusum* “bravo!”⁹

Kanımcı kitaptaki ilginç noktalardan biri Türkçedeki bir semantik değişim modelinin Balkan dillerine kopyalanması konusudur. Türkçede *çal-* fiilinin ettirgen çatı ile *çaldır-* formunun “soyulmak” manasını kazanmasındaki gibi bir anlam gelişimi Bulgarcaya da taşınmış: Türkçe. *tavla-* “ıslat-, nemlendir-, su serp-” → edilgen (edebî.) *tavla-n-* = (ağız.) *tavla-t-* [ettirgen form ama edilgen anlam!] “ıslan-, nemlendir-, ıslak/nemli ol-” → ettirgen (edebî.) *tavla-n-dır-* = (ağız .) *tavla-t-tır-* “bir şeyi ıslak/ nemli yap-” → Bulgarca. **tavlattar-dis-* aynı anlam. → Bulgarca. sıfat-fiil. *tavlattar-dis-an* “suya sokulmuş”.¹⁰

Diğer yandan, yabancılara Türkçe öğretimi alanında çalışanların da gözlemlemiş olacağı gibi, Türkçe dil bilgisiyle ilk kez karşılaşanların şaşırtıcı bulduğu bazı gramer konuları vardır. Örneğin, *var/yok* yapıları, bu konseptin *to have* gibi fiillerle ifade edilmesine alışanlar için yeni ve ilgi çekici bir konudur. Kitabın bu bölümü, bir Balkan bilimcinin dikkatinin Türkçenin (özel olarak Türkiye Türkçesinin) hangi özelliklerine yöneleceğini göstermesi bakımından da ilgiye değer

7 *A.g.e.*, s. 33-34.

8 *A.g.e.*, s. 35-36.

9 *A.g.e.*, s. 61.

10 *A.g.e.*, s. 62. (A. Grannes - R.H. Kjetil - H. Süleymanoğlu, *A dictionary of Turkisms in Bulgarian*, Oslo, 2002, s. 240’tan aktarılmış). Adı geçen kaynağı şahsen görmediğim için kaynaklar listesine eklemeyerek künyesini burada kaydediyorum.

detaylar içermektedir. PTP’de yaklaşık 50 sayfalık yer ayrılan bu konuya dair, yazarın daha önce *Ana hatlarıyla Türkiye Türkçesi Grameri* (Gramatyka języka tureckiego w zarysie)¹¹ adıyla kaleme almış olduğu bir kitabı da bulunduğunu burada hatırlamak gerekir.

Anadolu ve Rumeli Türk ağızlarının ele alındığı 3. bölüm bir yerde bu kitabın neden bir Polonyalı tarafından ve Lehçe yazmış olduğunun da açıklamasıdır. Türk ağız araştırmalarının başlangıç aşamasında büyük emekleri geçmiş ve hatta bazı araştırmacılarca bu disiplinin kurucusu kabul edilen Tadeusz Kowalski’nin (1889–1948) hem Anadolu hem de Rumeli olmak üzere modern Türk diyalektolojisinin kuruluşuna katkıları tartışmasızdır. Kowalski’nin, 1. Dünya Savaşı sırasında Galiçya cephesinde savaşırken yaralanıp, Krakow Hastanesinde tedavi gören Türk askeri Makedonyalı Roçko Assan ôli Ali’den (Roçko Hassanoğlu Ali) derlediği şiiri yayımlamasıyla Makedonya Türk diyalektolojisi 1922’de Krakow’da başlamış olur.¹²

Tadeusz Kowalski’nin Türk ağız araştırmalarına getirdiği önemli bir yenilik, Rumeli ağızlarını Anadolu ağızlarının bir devamı veya ikinci derecede önemli bir ağız grubu durumundan çıkarma yönündeki görüşleridir. Kowalski, Farsça ve Arapça çalışmalarının yanı sıra, iki dünya savaşı arasında ağız çalışmalarını yürütmek amacıyla 1923–1924, 1927 ve 1936 yıllarında Türkiye’ye, 1929’da Bulgaristan ve 1937’de Romanya Dobrucası’na giderek malzeme derlemiştir. Kendisinin *İslam Ansiklopedisi*’nde 1931’de Anadolu ağızlarına dair kaynakları ve bu ağızların tasnifini konu alan yazısıyla aynı sıralarda, 1933-35 yıllarında, amatörlerin yardımlarıyla da olsa Anadolu ağızlarından derleme çalışmaları başlamıştır.¹³ Ardından 2. Dünya Savaşı sırasında Kowalski’nin toplama kampında hapsedilmesi ve İstanbul Üniversitesine davetiyle ilgili girişimler ve Ahmet Caferoğlu’nun (1899–1975) bu yöndeki çabaları da daha önce yine yazar tarafından kaleme alınmıştır.¹⁴

Burada Caferoğlu’nun hapisanelerde sürdürmüş olduğu ağız çalışmalarından bahisle; çeşitli yerlerden bir araya toplanmış mahkûmların dillerinin birbirleriyle karışması sonucu, laboratuvar gibi kapalı ve dar bir alanda bir nevi yapay dilin ortaya çıktığı, dolayısıyla Caferoğlu’nun derlediği malzemenin Anadolu’nun

11 Marek Stachowski, *Gramatyka języka tureckiego w zarysie*, Kraków, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, 2007.

12 Stachowski, *a.g.e.*, 2023, s. 88-89.

13 *A.g.e.*, s. 91.

14 Marek Stachowski, “Kowalski, Caferoğlu und die Universität Stambul”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, sayı 8, 1998, s. 211-228.

herhangi bir bölgesinin ağzını yansıtamadığı anlatılmaktadır.¹⁵ Caferoğlu'nun derlemesi ilginç bir şekilde, Anadolu'nun farklı yerlerinden gelen Türklerin Rumeli'de, örneğin bir köyde, bir araya gelerek birbirlerinin dillerini etkilemesinin küçük ölçekli bir temsilini vermektedir. PTB'de Batı Rumeli ve Doğu Anadolu Türk ağzlarının benzerliklerinden bahsedilirken bu durum şöyle anlatılmıştır:

“...Ancak, göçler o kadar istikrarlı olmadığı için Doğu Anadolu'dan gelenlerin hep Rumeli'nin batısına, Batı Anadolu'dan gelen göçmenlerin ise hep doğuya yerleştirildiği fikrini ciddiye almak zordur.

Burada, yukarıda Ahmet Caferoğlu (§ 3.1) bağlamında bahsedilen hapishane modeline yer vermek yerinde olacaktır. Nasıl ki bir hapishanede tesadüfen farklı lehçeleri konuşan insanlar aynı hücrede bulunabiliyorsa, yine göç sonucu Anadolu'nun tamamen farklı bölgelerinden gelen köylüler dar bir alana yerleştirilmiştir. Birkaç yüz yıllık temaslar sonucunda, bugün Anadolu'daki ağız kaynaklarıyla ilişkilendirilemeyen yeni diyalektler oluşmuştur.

...

Bu nedenle, bir Rumeli bölgesinde konuşulan diyalektin tamamını belirli bir Anadolu ağzına bağlayamıyoruz. Ancak tekil özelliklerin şu ya da bu menşeyinden ve Rumeli'de oluşmuş yeni kompozisyonlardan bahsedebiliriz.”¹⁶

Anadolu ve Rumeli ağzları arasındaki benzerliklerin Karahan¹⁷ tarafından belirtilen ölçütlerle değerlendirildiği bu bölümde, adı geçen ağzılara dair araştırmalar ve önerilen tasnifler hakkında bilgi verilmektedir. Sonuç olarak da; Rumeli Türk ağzlarının sınıflandırılması konusunda ağırlığın Bulgaristan'a ve kısmen Kuzey Makedonya ağzlarına verildiği ve Yunanistan, Kosova, Karadağ, Bosna, Arnavutluk ve Romanya bölgeleri genellikle ihmal edildiği için bu alanda çalışmalarla ihtiyaç olduğu belirtilmektedir. Ayrıca cevaplanmayı bekleyen başka bir soru da şudur: Kuzey Trakya (Bulgaristan) ve Batı Trakya (Yunanistan) Türk ağzları Rumeli ağzlarıyla aynı grupta olduğuna göre Doğu Trakya (Türkiye) Türk ağzları da buraya dâhil edilmeli midir? Bir yandan Anadolu olmadığı için bu bir zorunluluktur; diğer yandan ise Türk edebî dilinden o kadar etkilenmiş bir ağzın belki de diğer Rumeli ağzlarıyla aynı gruba yerleştirilmemesi gerekir.¹⁸

15 Stachowski, *a.g.e.*, 2023, s. 92.

16 *A.g.e.*, s. 100.

17 Leylâ Karahan, *Anadolu ağzlarının sınıflandırılması*, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1996.

18 Stachowski, *a.g.e.*, 2023, s. 99-100.

3. bölümün sonunda Türkçe ön damak *k* ve *g* seslerinin Ştokav yansımalarına yer verilmiştir. Burada Rumeli çalışmalarının mantığını ortaya koymak üzere, bir Balkan dilinde gerçekleşen bir ses değişikliğinin açıklanmasında Türkoloji bilgisinin nasıl yardım ettiğini örnekleyen bir vaka ele alınmaktadır:

“1) Türkçeden Sırpçaya (ya da Ştokavcaya; Makedonya’da yaşayan Ştokavlar Sırp’tır) alınan en eski kelimelerdeki *k*, *g* ünsüzleri genel olarak değişmeden saklanmıştır.

2) Ancak, oldukça kısa bir zaman sonra *k* yerine *ć* (Türkçedeki *ç* sesine yakın bir ses); *g* yerine de *dž* (Türkçedeki *c* sesine yakın bir ses) demeye başlamışlar. Niçin?

3) Slavca uzmanları, Makedoncadaki *k*, *g* karşılığının Sırpçada *ć*, *dž* ünsüzleri olduğunu biliyorlar, Makedonca *Makarović* (soyadı) = Sırpca *Makarović* gibi. Onun için de Türkçedeki *k*, *g* ünsüzlerini duyan Sırpçaların bu sesleri otomatik olarak *ć*, *dž* şeklinde telaffuz ettikleri düşünülüyor.

4) Her ne kadar 3. maddedeki izah Sırpçaların *k*, *g*’yi niçin *ć*, *dž*’ye değiştirdiklerini açıklıyorsa da en eski Türkçe alıntılarda yer alan *k*, *g*’leri neden değiştirmedikleri sorusuna cevap vermemektedir.

5) Doğu Anadolu’nun bazı ağızlarında da *k*, *g* > *ć*, *dž* değişmesi vardır.

6) O hâlde 3., 4. ve 5. maddeleri birbirine bağlayan bir açıklama şöyle düşünülebilir: Anadolu’dan Makedonya’ya ilk gelen Türkler, kelimeleri *k*, *g* ile söylüyorlar, Sırpçalar da bu şekilde telaffuz ediyorlardı. Bir zaman sonra Makedonya’ya, ağızlarında *k*, *g* > *ć*, *dž* değişimi meydana gelmiş olan Doğu Anadolu Türkleri de gelir. O zaman kâh *k*, *g*, kâh *ć*, *dž* ile karşılaşan Sırpçalar Türkçe kelimelerde de, Makedonca kelimelere yaptıkları gibi, *k*, *g* duydukları her yeri *ć*, *dž* ile değiştirmeye başlamış olmalıdır.

Bu sürecin iki önemli yönü var: Birincisi, Türkçe *k*, *g* ünsüzlerinin Sırpça temsilleri ne yalnız Slavca ne de sadece Türkçe ile açıklanabilir. İkincisi ise, bu zamana kadar söz konusu değişime iyi bir izah bulunamamasının nedeni, Slavistik eğitiminde Türkolojinin unsurlarının, Türkolojide de Slavistik unsurlarının öğretilmemesidir. Bu iki sebepten dolayı, *k*, *g* meselesi benim fikrimce Türkçe ve Balkan dilleri ilişkisine dair temel problemlerin en mühimlerinden biridir.”¹⁹

4. bölüm, Karamanlı Türkçesi adıyla bilinen Rum Türkçesine ayrılmıştır. Bölüm, Karamanlıların Gagauzlarla ortak yönlerinin Türkçe konuşmaları ve Ortodoks olmalarından ibaret olduğu notuyla başlamaktadır. Karamanlılar adlarını Anadolu’da yerleşmiş oldukları bölgeden alan dinî bir gruptur; “Türkçe konuşan

Ortodoks Rumlar” olarak tanımlayabileceğimiz bu halkın ayırt edici özellikleri dinleri ve dilleridir.²⁰

“Karamanlidika” Yunan alfabesiyle yazılan Türkçe metinler anlamına gelmektedir. Kitapta 6. bölümde çeviri yazılı metinler arasında da incelenmiş olan Gennadios’a ait 1455 veya 1456 tarihli *Confession of Faith* (İnancın itirafı), ilk Karamanlıca eser olmakla beraber; 1720’lere kadar arada bir boşluk olduğu için bunun Karamanlı metinlerinin başlatıcısı olduğu söylenemez. Dolayısıyla Karamanlıca dendiğinde 18. yüzyılın ilk çeyreği ile 1935 yılları arasındaki metinler anlaşılmalıdır. Şu ana kadar, en erkenleri dinî konulu olmak üzere, daha sonrakilere tabiat bilgisi, okul kitapları, takvimler, masal mecmuaları, tarih kitapları gibi çeşitli konularda 800 kadar Karamanlıca metin yayınlanmıştır.²¹

Bölümün sonunda Karamanlıca metinlerin de dil araştırmacılarının ilgisini beklediği belirtilmektedir: “Hâlihazırda elimizde bir Karamanlıca sözlük bulunmamaktadır; mevcut eserlerin filolojik açıklamalarla tenkitli neşirleri yapılmış değildir. Karamanlıca ile ilgili söyleyebildiğimiz tek şey ‘içinde Rumca unsurlar bulunan bir Türk diyalekti’ olduğudur, ancak sözlüklerle tenkitli neşirler olmadan Anadolu ve Rumeli Türk ağları arasındaki yerini tespit etmek de mümkün değildir”.²² PTB’de Karamanlıca ile ilgili bir başka araştırma konusu da Karamanlıların, Yunanistan’a göçleri sonrasında diğer Balkan halkları ve dilleriyle temasları olarak belirtilmektedir.

Gagauz halkı ve dilleri 5. bölümün konusunu oluşturmaktadır. Gagauzlar ve dilleriyle ilgili bazı çalışmalar bulunmakla beraber hâlâ bu alanda da araştırılmayı bekleyen pek çok konu vardır. Bugünkü Bulgaristan’da yer alan Deliorman bölgesinin ismi <Τένου ὄρμον> = *Tenu ormon* şekliyle ilk kez 12. yüzyıl tarihli bir kronikte geçmektedir; bu kayıt muhtemelen 11. yüzyılda Rutenya (bugünkü Ukrayna ve Beyaz Rusya), Macaristan ve Moldavya’dan geçerek bölgeye gelen Kıpçak halklarının bölgedeki varlığını göstermektedir. Yine erken sayılabilecek bir dönemde bir başka göç dalgası yaşanmıştır: 1263’te Moğollardan kaçarak Bizans’a sığınan Selçuklu Sultanı II. Keykavus maiyetindekilerle Besarabya’ya (bugünkü Moldavya) yerleşmiştir.²³ Gagauzca’yı oluşturan dil katmanlarının farklı zamanlarda ve farklı grupların göç dalgalarıyla nasıl şekillendiği yine Stachowski’nin çok yeni başka bir çalışmasında ele alınmıştır. Buna göre: “Gagavuzların en eski tabakasını kuzeyden, daha doğru bir anlatımla Kırım yarımadasından

20 *A.g.e.*, s. 108-110, 112-114.

21 *A.g.e.*, s. 110-111.

22 *A.g.e.*, s. 116.

23 *A.g.e.*, s. 118-119.

Bulgaristan'a gelmiş olan Kıpçaklar teşkil eder. Orta katman, Moğollardan kaçarak 1256 yılında II. İzzeddin Keykâvûs'un komutasında Balkanlar'a gelen Selçuklulardır. En yeni katmanı ise Osmanlı zamanında Anadolu'dan gelen Türkler oluşturur".²⁴

Tadeusz Kowalski, Gagauzcayı, 1. Kuzey Türklerinden bir grubun oluşturduğu Kıpçak katmanı; 2. Osmanlı döneminden önce bölgeye Anadolu'dan gelmiş olan Türkler (Gagauzlara adını veren Keykâvus'un öncülüğünde gelenler); 3. Osmanlı döneminde gelenlerin oluşturduğu en yeni katman; şeklinde açıklamaktadır. Kowalski'ye göre, Oğuz grubu Türkçesi özelliklerini taşıyan ikinci katmanın, ilk Kıpçak katmanı ile birleşip onu domine etmesiyle Gaguzca bugünkü hâlini almıştır. Böylelikle içinde bir miktar Kıpçak unsuru bulunan bir güneybatı Türkçesi karakterini kazanmıştır.²⁵

Yazara göreyse; Gagauzcadaki Kıpçak unsurların tamamını Kırım'dan gelen nüfusun etkisiyle açıklamak zorunda değiliz, çünkü benzer özellikler Doğu Anadolu ağızlarında da mevcuttur. Dolayısıyla Deliorman'da konuşulan Türkçedeki Kıpçak unsurları iki kaynaktan gelmiş olabilir. Hatta Kırım'dan gelenlerin getirdiği "Kuman" etnonimi Balkanlar'a taşınmış coğrafi adlarla sınırlı kaldığından, Gagauzcadaki Kıpçak unsurları büyük oranda Doğu Anadolu etkisiyle açıklanabilir. O hâlde üç katman teorisi, "eski katman - Kıpçak katkılı Selçuk" ve "yeni katman - Osmanlı", şeklinde güncellenebilir. Bu görüşe göre "le turc danubien" (Tuna Türkçesi), aynı zamanda Gagauzların dili, Türkiye Türkçesi ağızlarının yani birkaç Anadolu ağzının birlikte devamıdır.²⁶ Stachowski, Kowalski'nin "3 katman yaklaşımı" nı değerlendirdiği çalışmasında sonuç olarak "Gagavuzcanın yapısında tartışmasız olarak Oğuzca unsurlar ağır bastığına göre bu dili, kaynağı bakımından, bir Türkiye Türkçesi ağzı, bugünkü sosyal ve siyasî durumuna göre ise özel bir Oğuz dili olarak düşünmemiz gerekiyor" demektedir.²⁷

"Transkripsiyon metinleri" ya da "çeviri yazılı metinler" başlığını taşıyan 6. bölüm, terim tartışmasıyla açılmaktadır. Bilindiği gibi bu metinler herhangi bir başka kaynağın yazı çevrimi ile elde edilmiş değildir; ilk yazılırken Arap alfabesinden başka bir yazı sistemi ile üretilmiş metinlerdir. Latin, Yunan, Boşnak, Kiril, Ermeni, Gürcü alfabeleriyle yazılmış Türkçe eserleri aynı anda kapsayacak

24 Marek Stachowski, "Gagavuzcanın üç tabakası sorunu", *Bilge Biliglig Bahşı Bitigi Doğumunun 60. Yılında Mehmet Ölmez Armağanı*, (içinde), Çanakkale, Paradigma Akademi Yayınları, 2023(a), s. 571.

25 Stachowski, *a.g.e.*, 2023, s. 124.

26 *A.g.e.*, s. 124-125.

27 Stachowski, *a.g.e.*, 2023(a), s. 576.

bir terime ihtiyaç bulunduğundan, “Arap dışı alfabelerle yazılmış” karşılığında, galatimeşhur olarak akademik çevrelerde “transkripsiyon metinleri” ya da “çeviri yazılı metinler” tabiri yerleşmiştir. Büyük kısmı tenkitli olarak neşredilmiş bulunan Latin alfabeli metinlerden başka Kiril, Gürcü, Yunan veya Ermeni (ünlüleri diğerlerine göre daha az gösterdiği için Türkçenin tarihî fonetiği bakımından diğerleri kadar önemli olmayan İbrani) alfabeleriyle yazılmış metinler de bulunmaktadır; alfabe tercihi genellikle bu metinlerin müelliflerinin diniyle ilgilidir.²⁸

Çeviri yazılı eserlerin yazarları arasında Osmanlı topraklarında dolaşan seyyahlar veya tüccarlar bulunmaktadır ve yazdıkları metinler genellikle pratik amaçlı dolayısıyla da günlük konuşma dilinin örneklerini içeren derlemeler görünümündedir. 19. yüzyılda başlayan ve özellikle de 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artan bir ilgiyle araştırmalara konu edilen bu kaynaklar, zannedildiği kadar da güvenilir değildir. Üstelik Türkçenin Balkanlar’daki dil etkileşimleri açısından bakıldığında bunlar Osmanlı Türk yazı dilinden çok daha fazla bilgilendirici dil malzemesi içermektedir.²⁹

Türkçenin tarihî fonetiği bakımından ünlülerin kaydedilmesindeki kısıtlamalar bir yana; hiçbir yazı dilinin devrinde konuşulan ağızlardaki farklı söyleyişleri yansıtması beklenemeyeceğinden, Osmanlı Türkçesi metinleri de doğal olarak ağızlarda gerçekleşen ses olayları için kaynak görevi göremez. O takdirde tarihî fonetik çalışmaları açısından Türkçenin temel kaynakları:

[a] “çeviri yazılı metinler”,

[b] Anadolu ve Rumeli ağızları,

[c] Balkan dillerindeki Türkçe alıntı kelimeler, olarak sıralanabilir. Son grupta yer alan veriler Türkoloji açısından Balkan araştırmalarının önemini göstermektedir.³⁰

Gülsevin’in 17. yüzyıl Batı Rumeli ağızlarındaki bazı unsurları yeniden kurguladığı çalışmasında³¹ faydalandığı kaynaklar yukarıda geçen üç grubun daha detaylı hâli ve bir nevi Rumeli araştırmalarının zemini görünümündedir:

[1] yazılı metinler: “çeviri yazılı metinler” ve Evliya Çelebi’nin *Seyahatname’si*, [a]

28 Stachowski, *a.g.e.*, 2023, s. 139-140.

29 *A.g.e.*, s. 141-142.

30 *A.g.e.*, s. 143.

31 Güreer Gülsevin, “Rumeli Türkçesi çerçevesinde Türk ve Balkan dillerinin etkileşimi”, *Turkish Studies*, sayı 4, s. 48-64.

[2] diyalektoloji ve karşılaştırmalı Türkoloji çalışmaları, [b]

[3] Balkan dillerindeki Türkçe alıntı kelimeler, [c]

[4] Rumelili şair ve müelliflerin eserleri.

Görüldüğü gibi Balkanlar’da Türkçenin yeri söz konusu olduğunda, Türkoloji, Rumeli çalışmaları ve Balkanistik birbirlerini tamamlayan araştırma alanlarıdır. Hâl böyle olmakla beraber, herhangi bir Balkan filolojisinde okuyan bir öğrenci eğitimi boyunca Türkoloji ile ilgili bir ders almaz; Türkoloji eğitimi alanlar da Balkan kaynaklarını tanımadan okullarını bitirirler. Mesela 16 ve 19. yüzyıllar arasında günlük konuşma diliyle yazılan Bulgar kilisesi vaazları Türkçe kelimeler içerir. Güzel bir örnek olarak; Türkçe “kadı” kelimesinin -muhtemelen “mutlak hüküm verici” gibi bir anlamla- “Tanrı” hakkında kullanılışı her iki dil açısından da diğerinin yardımcıyla anlaşılacak bir bilgidir.³²

En eski çeviri yazılı metinler 15. yüzyıla dayanmaktadır. Çeşitli kaynaklarda Arapça ve Farsçanın yanı sıra Latince, Yunanca ve İbranice bildiği kaydedilen Fatih, fetihten sonra İstanbul Patriği Gennadios’tan Hristiyan inancının ilkelerinin yazılmasını ister. Önce Yunanca yazılan ve muhtemelen 1455 veya 56’da, kısaltılmış bir Türkçe tercümesi yine Yunan harfleriyle kaleme alınan *The Confessions of Gennadius*, çeviri yazılı diye nitelenen metinlerin ilk örneğidir. Eserin tenkitli neşri 1936’da Macarca ve 1987-1992’de İngilizce olarak Halasi-Kun tarafından yapılmıştır. Mohaç savaşında esir düştükten 10 yıl sonra Avrupa’ya dönerek Türkiye’ye dair nüfus, gelenekler, din, askeriye, idari sistem ve dil gibi konularda edindiği bilgileri 1544-1548 yıllarında Latince olarak kaleme alan Hırvat kökenli Bartholomaeus Georgievits’in eserleri de ilk çeviri yazılı kaynaklardandır.³³ Eserin, araştırmacılar arasında tartışmalara yol açan dil özelliklerine değinmeksizin Stachowski’nin görüşünü alıntılanmakla yetinelim:

“Sonuç olarak, ... -burada Bartholomae Georgievits’la temsil edilen çeviri yazılı metinlerin, genel olarak fonetik varyantlar bakımından güvenilir bir kaynak olduğunu ve içerdikleri bilgilerin Balkan dillerinin verileriyle uyumlu olduğunu kabul etmeliyiz.”³⁴

Çeviri yazılı metinlerin zirvesi sayılan eserini, o zaman 60 yaşında olan François à Mesgnien Meninski 1680 tarihinde Viyana’da yayımladı. Türk dil tarihinin de en önemli kaynaklarından biri olan *Thesaurus linguarum Orientalium Turcicae-Arabicae-Persicae* 3 ciltlik sözlüğe ek olarak, 4. cildi Türkçe gramer

32 Stachowski, *a.g.e.*, 2023, s. 144-145.

33 *A.g.e.*, s. 147-151.

34 *A.g.e.*, s. 158.

ve ancak bir kısmı yayınlanabilmiş olan son cildi de *Complementum Thesauri* (kısaca: *Complementum*) adlı Latince-Türkçe sözlük olmak üzere toplam 5 cilttir. PTB'deki ifadeyle söyleyecek olursak “Osmanlı leksikografisinin en mükemmel eseri” olan *Thesaurus*, aynı zamanda bugüne kadar yazılmış en kapsamlı Türkçe-Latince sözlüktür. Sadece 17. yüzyıl Türkçesi konuşma dili için değil, Balkan dilleri arasında kelime alışverişlerini araştırırken de ağız malzemesinin yanında en temel kaynak Meninski'nin sözlüğüdür.³⁵

Boşnak yadigârlarına gelindiğinde ise Üsküfi'nin 1631 tarihli eseri Balkanlar'daki en eski Türkçe sözlüktür. Giriş ve sonuç kısımları çıkarıldığında Arap alfabesiyle yazılmış 600 Boşnakça kelime içeren sözlük Türkçe için değil, Boşnakça için çeviri yazılı bir kaynak olarak değerlendirilebilir. PTB'de, adı geçen sözlükten alıntılanmış bir beyite burada da yer verelim. Kalın yazılı kelimeler Boşnakça, diğer yerler Türkçedir:

Bog u tanrı **jedno** bir-dür, hem **jedini** vahdeti,

Duša cam (*can* olmalı: <džan>) dür, **čovëk** adam, dirliki-dür **životi**

Görüldüğü gibi beyit oldukça açık: “*Bog* ve Tanrı birdir; *jedini* de vahdeti (demek)”. Burada bir kelime oyunu da olsa gerek: “jedno - birdir” kelimesi “aynıdır, aynı anlamdadır” veya tevhid inancına atıfla “tektir” şeklinde anlaşılabilir. İkinci mısra da: “*Duša* candır; *čovëk* adam, dirlik de *život*”. Yazar, “**životi**” kelimesindeki *-i*'ye dikkat çekerek bunun kafiyeli amacıyla, Boşnakça kelimeye eklenmiş Türkçe 3. teklik iyelik eki olduğunu belirtmektedir.³⁶ Böyle didaktik amaçlı pratik sözlüklerin faydası da buradan görülebilir: Şu anda bu beyit sayesinde 6 tane Boşnakça kelime öğrenmiş olduk.

Üsküfi'nin sözlüğünden 20 yıl sonra, 1651'de önemli bir dil yadigârı Nikola Palinić'in kaleminden çıkmıştır. Türkçeyi iyi bildiği anlaşılan Palinić, eserini Boşnak Kiril alfabesiyle yazarak Balkan kökenli ilk Türkçe çeviri yazılı eseri ortaya koymuş oldu.

Çeviri yazılı metinler arasında, ezberlemesi kolay olduğu için dil öğretme amacıyla yazılmış bulunan kafiyeli sözlükler de araştırmacıların ilgisini bekleyen konulardandır. Zaman zaman hangi dilin kaynak, hangisinin öğretilmek istenen dil olduğu anlaşılmadığı belirtilen bu sözlüklerden, PTB'de şunlar hakkında bilgi verilmektedir: Üsküfi'nin adı geçen Türkçe-Boşnakça sözlüğü; Nežim'in 17. yüzyıl sonu 18. yüzyıl başında kaleme aldığı Arnavutça-Türkçe sözlük; Yûsuf

35 *A.g.e.*, s. 158-167.

36 *A.g.e.*, s. 167-168.

Hâliş tarafından hazırlanmış 1849 tarihli Fransızca-Türkçe sözlük ve 1916 tarihli Türkçe-Almanca sözlük.³⁷

Son bölüm “Rumeli araştırmaları sahasından örnek problemler”e ayrılmıştır ve ilk konu Ştokav ağızları, Arnavutça ve Bulgarcada Türkçe alıntı fiillerin bu dillerde geçirdikleri ses değişimleridir. Söz konusu değişimler dilcilerin ilgisini çeken ve ancak Türkçe bilgisinin yardımıyla çözülebilecek sorunlar olmaları dolayısıyla konuya ilişkin tartışmalarla beraber bu bölümde ele alınmaktadır.

İkinci kısımda ise Makedonya Türkçesinde Anadolu Türkçesindeki geniş zaman formunun Balkanlar’daki izleri konusu yer almaktadır. Bu konuda özetle: “Makedonya Türkçesinde hem geniş hem de şimdiki zaman kullanılmakla beraber geleneksel yaklaşım, Batı Balkan Türkçesinde şimdiki zaman çekiminin var olmadığı ve bütün bu alanda şimdiki zaman fonksiyonunun geniş zamana geçtiği yönünde idi. Balkan Türkleri tarafından Türkçe yazılan çalışmalara başvurulduğunda bu fikrin yanlış olduğu ve Batı Balkan Türkçesinin düşünüldüğü kadar homojen bir bölge olmadığı ortaya konabilmektedir. Bu, aynı zamanda, Balkan Türklerinin bu diller üzerindeki çalışmalarının ne kadar önemli olduğunu da gösteren bir durum” denmektedir.³⁸

Romencedeki Türkçe alıntı tabakaları ve H.F. Wendt’in bunlar hakkındaki yorumlarının incelendiği 7.3. bölüm, hem Romencedeki alıntıların karakteri açısından hem de bir metodoloji eleştirisi olarak ilgi çekici detaylar içermektedir. PTB’de Heinz F. Wendt’in 1960’ta yayımlanan çalışmasının, “Rumeli araştırmalarının büyük çoğunluğundan Türkoloji bilgisinin derinliği ve metodolojik yaklaşımıyla ayrıldığı” belirtilmektedir.³⁹ Ancak Stachowski’ye göre çalışmadaki eksiklikler, getirdiği yenilikle telafi edilemez derecededir. Wendt’in metotlarına yakından bakmak amacıyla ilgili kısmı, PTB’den özet bir tercümeyle buraya alıyorum: Wendt Romenceyi, yerinde bir yaklaşımla Kıpçak ve Oğuz dünyalarını birbirine bağlayan standart dışı bir köprü olarak değerlendirmektedir. Buna göre Romence, güneyden gelen Türk etkilerinin (Oğuz) kuzeyden gelenlerle (Kıpçak) karıştığı bir dildir. İki farklı Türk etkisinin oluşturduğu bu düğümü çözmek amacıyla Wendt, Oğuz ve Kıpçak alıntılarını birbirlerinden ayırt etmek için 51 fonetik kural belirlemiştir. Her ne kadar söz konusu formülasyonlar yanıltıcı ya da yanlışsa da, böyle bir kural listesi yapmayı denemek ve kelimeler üzerinde

37 *A.g.e.*, s. 169.

38 *A.g.e.*, s. 185-188.

39 *A.g.e.*, s. 188-189. Wendt’in adı geçen yayını görmediğim için kaynaklar arasında zikretmeyerek burada künyesini kaydediyorum: H. F. Wendt, *Die türkischen Elemente im Rumänischen*, Berlin, 1960.

bu kuralları test etmek, -fazla mekanik olduğu için uygulanma şansı olmamakla beraber- iyi bir fikir gibi durmaktadır. Buradaki temel sorun Türkçe kelimelerin farklı dönemlerde ve farklı kaynaklardan alıntılanmış olmasıdır; ayrıca kelimelerin bir kısmı Türklerden de değil Bulgar bir komşu veya Sırp bir tercüman vb.den öğrenilmiştir. Wendt'in hatası, ağız araştırmalarını, dil tarihini ve dünya tarihini, bu bilgilere rahatça ulaşabileceği durumlarda bile görmezden gelerek sadece karşılaştırmalı ses bilgisini esas almak olmuştur.⁴⁰ Neticeten, Romence, Oğuz ve Kıpçak alıntılarını birlikte içerdiği için Rumeli çalışmalarında özel bir yere sahiptir. Wendt'ten sonra bu iki katmanı birbirinden ayırma konusuna eğilen kapsamlı çalışmalar yapılmamıştır. Çok sayıda Türkçe alıntı içeren Romence bu yönden de incelenmeyi beklemektedir.

Başlığını Türkçeye "Balkan bilimciler için temel Türkoloji" olarak tercüme edebileceğimiz *Podstawy turkologii dla balkanistów*, Balkan dilleri araştırmalarında Türkolojinin yerini tanımlayan bir eserdir. Balkanlar'da, çeşitli göç dalgalarıyla oluşmuş yüzyıllara dayanan varlığı, Rumeli Türkçesini genetik olarak değilse de coğrafi ve tarihî olarak Balkan dillerinden biri saymak için yeterli görünmektedir. Bu durum da Marek Stachowski'nin tarif ettiği şekliyle; Balkan dillerini Türkçeye temasları bağlamında inceleyen "Rumeli çalışmaları" disiplinin gerekçesini oluşturmaktadır. Alanın temel başvuru kaynakları; ağız araştırmalarının verileri, alıntılar ve beş yüzyıllık geçmişi bulunan çeviri yazılı metinlerdir ve PTB, bunlar üzerine yapılmış Türkçe çalışmaları Balkanistik literatürüne dâhil etmek suretiyle, alana yeni ve özgün bir bakış açısı kazandırmaktadır. Başka bir deyişle, PTB'de Türkiyeli ve Rumelili Türkologların çalışmalarına atıfta bulunularak, Balkan bilimcilerin bu kaynaklardan da faydalanmaları teşvik edilmiş olmaktadır. Sonuç olarak, PTB, yalnızca Balkanistler ve Slavistlerin değil, Türklük bilimciler ve genel olarak diller arası temas konularına ilgi duyan araştırmacıların da istifade edebilecekleri bir kaynak ve Rumeli çalışmalarına giriş için bir el kitabıdır.

---

40 Stachowski, a.g.e., 2023, s. 191.

Kaynakça

Gülsevin, Gürer, “Rumeli Türkçesi çerçevesinde Türk ve Balkan dillerinin etkileşimi”, *Turkish Studies*, sayı 4, 2009; doi: 10.7827/TurkishStudies.937

Karahan, Leylâ, *Anadolu ağızlarının sınıflandırılması*, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1996.

Stachowski, Marek, “Kowalski, Caferoğlu und die Universität Stambul”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, sayı 8, 1998.

_____, *Gramatyka języka tureckiego w zarysie*, Kraków, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, 2007.

_____, *Podstawy turkologii dla balkanistów*, Kraków, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, 2023.

_____, “Gagavuzcanın üç tabakası sorunu”, *Bilge Biliglig Bahşı Bitigi Doğumunun 60. Yılında Mehmet Ölmez Armağanı*, (içinde), Çanakkale, Paradigma Akademi Yayınevi, 2023(a).

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmanın her aşamasından yazar sorumludur.

Çatışma Beyanı

Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

